



УДК 351.86"2010/2014"

DOI <https://doi.org/10.32782/2305-9389/2021.24.13>**СЛУЖБА БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ У ВЛАДНІЙ ВЕРТИКАЛІ 2010–2014 РР.****Денисенко Вадим**

докторант

Запорізького національного університету

<https://orcid.org/0000-0003-4317-2884>

У статті досліджено роль та місце Служби безпеки України у системі розподілу влади режиму В. Януковича. Виділенні особливості кадрової політики «сім'ї» Януковича по відношенню до керівництва Служби безпеки України у 2010–2014 рр. З'ясовано особливості процесу відсторонення В. Наливайченка з посади голови СБУ і мотиви призначення на цю посаду В. Хорошковського. Показано процес «кадрової чистки» керівного складу центрального СБУ, яка була ініційована В. Хорошковським з метою розташування на вакантні посади лояльних йому та режиму осіб. Проаналізовано діяльність СБУ у 2010–2014 рр. Визначено, що ця служба поступово втрачала самостійність і фактично перестала протидіяти будь-яким загрозам з боку Російської Федерації. За ці чотири роки СБУ призупинила протидію загрозам сепаратизму в Автономній Республіці Крим, що з кожним роком наростали. Досліджено, що фактична бездіяльність СБУ і потурання інтересам ФСБ РФ, може вказувати на залежність ключових представників режиму і самого В. Януковича від вказівок з Кремля. Розглянуто мотиви зняття з посади директора департаменту архівного забезпечення СБУ В. В'ятровича. Скасування попередньої заборони, виданої В. Наливайченком у 2009 р., про заборону знаходження співробітників Федеральної служби безпеки Чорноморського флоту Російської федерації на території України, з'ясовано межі впливу Кремля на підриє стратегічної безпеки України в Криму. Окрім того, зроблено спробу показати, як відбувалася підготовка до агресії РФ проти України, через нехтування стратегічними інтересами України і задоволення інтересів Кремля.

**Ключові слова:** В. Хорошковський, ФСБ РФ, В. Янукович, І. Калінін, О. Якименко, Служба безпеки України.

**Denysenko Vadym. Security service of Ukraine in 2010–2014 vertical power structure**

The article investigates the role and the place of Ukraine's State Security Service in Victor Yanukovich's power distribution system. The specificity of Yanukovich's "family" personnel policies towards State Security Service's top management in 2010 – 2014 has been defined. The details of V. Nalyvaichenko's dismissal and V. Khoroshkovsky's subsequent appointment as a Head of SSU have been revealed. The "staff purge" of SSU top management initiated by V. Khoroshkovsky to assign the key positions to his and the regime's loyal supporters has been demonstrated. 2010–2014 activities of SSU have been analyzed. It is established that the relevant service was gradually losing its impudence and gave up meeting any threats on the part of the Russian Federation. Over that period, SSU ceased countering actions against separatism threats, which grew every year, in the Autonomous Republic of Crimea. It has been studied that SSU inactivity and indulgence to interests of FSB RF can refer to the dependence of regime key representative and V. Yanukovich on Kremlin's instructions. The motives of V. Viatrovych's dismissal from the position of Director of SSU Archives Department have been exposed, as well as the background of cancelling the residency restriction imposed by V. Nalyvaichenko on the staff Federal Security Service of the Black Sea Navy. The scope of Kremlin's undermining Ukraine's strategic security in Crimea has been defined. Alongside that, an attempt was made to outline the preparatory phase of Russian Federation's aggression against Ukraine based on neglecting Ukraine's strategic interests in favor of Kremlin's priorities.

**Key words:** V. Khoroshkovsky, Federal Security Service of Russian Federation, V. Yanukovich, I. Kalinin, O. Yakimenko. Security Service of Ukraine.

На посаді президента Янукович чималу увагу приділяв Службі безпеки України (СБУ). Найважливішими є два питання: які кадри він підбирав на керівні посади в СБУ і для яких завдань він їх підбирав?

Дослідження специфіки роботи Служби безпеки України присвячено чимало спеціалізованої літератури, але для нашого дослідження в першу чергу цікаві праці, які висвітлюють особливості функціонування цієї структури в період президентства В. Януковича, кадрові ротації вищого керівництва та взаємовідносини між представниками режиму та СБУ. На жаль, праць, які висвітлювали синтез вищезначених проблем, немає, але є окремі роботи, спираючись на які, ми спробуємо розкрити роль СБУ в системі влади режиму В. Януковича.

Ключові особливості реформування Служби безпеки України, пріоритетні напрями її діяльності, міжнародного співробітництва, взаємодії із засобами масової інформації та зв'язків з громадськістю, відродження національної пам'яті висвітлено на сторінках брошури «Біла книга 2008. Служба безпеки України» [1]. Більша частина досліджень присвячено історії становлення, реформування або історико-правового розвитку Служби безпеки України [2–4]. Більшість наукових досліджень не розглядають



особливості взаємовідносин режиму В. Януковича зі Службою безпеки України хоча, ця структура була однією із важливих опор режиму, забезпечувала стабільне його існування та функціонування.

Кому Янукович довірить очолити СБУ, можна було здогадатися ще 21 лютого 2010 р., в останню неділю перед інавгурацією новообраного президента. Того недільного ранку Янукович взяв участь у богослужінні у Києво-Печерській лаврі. Після завершення служби предстоятель УПЦ МП митрополит Володимир благословив Януковича на виконання обов'язків глави держави і подарував йому сучасну копію Пересопницького Євангелія та ікону Іверської Афонської Божої матері. Сергій Львовичкін пояснив, що церемонія інавгурації відбудеться 25 лютого – в день, коли православні вшановуватимуть цю ікону. «Це дуже символічно, адже це є одна із найулюбленіших ікон Януковича», – сказав він. Отже, це відвідання Лаври було дуже важливим для Януковича. За повідомленням агентства «Інтерфакс-Україна», «Януковича в Лавру супроводжували, зокрема, депутати Сергій Львовичкін, Юрій Бойко, Василь Горбаль, Сергій Ківалов, Василь Джарти, Ганна Герман, Олександр Лавринович, а також перший заступник глави СБУ Валерій Хорошковський» [5].

Звісно, Янукович мав і чимало інших кандидатур на посаду голови СБУ, окрім кандидатури Хорошковського. 28 лютого член парламентської фракції ПР Нестор Шуфрич заявив в ефірі програми «Чорне та біле» на телеканалі ТВі: «Я впевнений, що при Вікторі Януковичі СБУ керуватиме кадровий офіцер. Я не виключаю, що це буде хтось із генералів, представлених у Партії регіонів і її фракції. Але це точно буде кадровий офіцер». Коментуючи інформацію про те, що службу може очолити перший заступник глави СБУ Хорошковський, Шуфрич сказав: «Я не уявляю, щоб людина, яку призначав Ющенко своїм указом, залишилася в системі за Януковича. Валера непоганий хлопець, непоганий бізнесмен, але хороший хлопець – це не професія. Службою має керувати професіонал... Я не уявляю собі, щоб мільярдер керував СБУ» [6].

Тим не менше, Янукович зробив вибір саме на користь Хорошковського. У цьому рішенні були різні мотиви, які враховували наявні у Хорошковського політичні (входив до групи Фірташа-Львовичкіна-Бойка), фінансові (мільярдер) та медіа-ресурси (зокрема, телеканал «Інтер»). Але були й аргументи, які стосувалися безпосередньо можливостей Хорошковського в СБУ. З одного боку, він залишався абсолютно чужим для цієї структури, а з іншого – він вже добре знав її зсередини (посаду першого заступника голови СБУ він обіймав з 28 січня 2009 р. [7]). Тому він був підходящою кандидатурою для того, щоб переформатувати СБУ під нові завдання. Хоча, напевне, ключовою залишалася політична складова – він представляв абсолютно зрозумілу для самого Януковича політичну групу, був зрозумілий росіянам, але формально не був їх ставлеником. У той момент Янукович ще вважав, що буде самостійним гравцем.

1 березня Ганна Герман, пославшись на відповідне рішення президента, повідомила, що Хорошковський вже виконує обов'язки голови СБУ. Цю інформацію підтвердив сам Хорошковський: «Я виконую обов'язки відповідно до наказу, у зв'язку з відпусткою голови СБУ» [8].

5 березня Янукович відбув до Росії з офіційним візитом для зустрічі з тодішнім президентом РФ Дмитром Медведевим. До складу своєї делегації він включив і Хорошковського [9]. Це дало підстави для припущень про те, що Янукович напевно зупинився на кандидатурі Хорошковського, а також і про те, що для Хорошковського це могла бути поїздка за інструкціями щодо кроків, яких чекає від нього російська сторона.

Після конституційної реформи, ухваленої парламентом 8 грудня 2004 р. під час Помаранчевої революції, до переліку повноважень Верховної Ради увійшло «призначення на посаду та звільнення з посади за поданням Президента України Голови Служби безпеки України». І ось 11 березня 2010 р. Верховна Рада розглянула подання Януковича про звільнення Валентина Наливайченка з посади голови СБУ і про призначення на цю посаду Хорошковського.

Виступив голова профільного парламентського комітету (з питань національної безпеки і оборони) Анатолій Гриценко. «У засіданні комітету взяли участь десять членів комітету. Рішення: відхилити кандидатуру Валерія Хорошковського. За призначення проголосували чотири члена комітету. Я голосував проти і поясню чому. Я вважаю, що на чолі правоохоронного органу спецслужби не може бути людина, навіть якщо вона має прекрасні менеджерські здібності, людина, яка є крупним бізнесменом, яка володіє надпотужним медійним ресурсом. Це абсолютно очевидний конфлікт інтересів і не така людина повинна очолювати правоохоронні органи, і спецслужбу. Там має бути людина, яка має бачення перспективи розвитку, яка професійно розуміє цю сферу і яка не створить конфлікту етичних стандартів, корпоративних стандартів, які повинні шануватися в цій спеціальній службі. Тому пропозиція комітету – відхилити цю кандидатуру», – доповів Гриценко. Тим не менше, парламент пішов назустріч побажанням Януковича. За відставку Наливайченка проголосували 230 народних депутатів, за призначення Хорошковського – 238 [10].



Протягом 11-23 березня Янукович провів в СБУ повномасштабну кадрову чистку. Своїми указами він здійснив 11 звільнень і стільки ж призначень в керівному складі центрального апарату СБУ (повністю змінився склад перших заступників і заступників голови СБУ, отримали нових начальників Головне управління по боротьбі з корупцією та організованою злочинністю Центрального управління СБУ, Головне слідче управління СБУ та сім департаментів СБУ: архівного забезпечення; господарського забезпечення; захисту національної державності; контррозвідки; контррозвідувального захисту економіки держави; оперативно-технічних заходів; охорони державної таємниці та ліцензування), а також 20 звільнень і 16 призначень начальників регіональних управлінь СБУ. Загалом це 58 кадрових указів. Протягом квітня-травня були ще дві хвилі указів (20–22 квітня і 14 травня), якими Янукович здійснив ще два звільнення і вісім призначень начальників обласних управлінь СБУ.

Фактичним автором майже усіх цих рішень був Хорошковський. Зрозуміло, що він підбирав кадри, які були б лояльними до нього самого та до Януковича. Але водночас це було селекція кадрів за ідеологічною ознакою: Янукович і Хорошковський спільно позбавлялися тих, хто дратував Москву.

У числі тих, кого Янукович звільнив з посад своїми указами 11 березня, був директор департаменту архівного забезпечення СБУ Володимир В'ятрович [11]. Його звільнення стало показовим прикладом для всієї СБУ. Того ж дня, 11 березня, Янукович офіційно представив Хорошковського колективу СБУ, після чого Хорошковський заявив журналістам, що спецслужбі слід скоротити роботу з архівами і зосередитися на своїх основних завданнях. «Турбота спецслужби перш за все в тому, щоб охороняти свої секрети, охороняти закони, які ці секрети створювали», – наголосив він [12].

Наступного дня В'ятрович виступив з відповіддю. «Ніхто, незалежно від звань чи посад, не вправі вирішувати, яку і скільки доносити правди. Бо лише в повному обсязі і повністю відкритою для людей вона буде правдою», – заявив він агентству УНІАН. Він наголосив, що відкриття архівів – не данина політичній кон'юктурі, а приведення практики архівної роботи у відповідність до чинного законодавства та загальносвітової практики. «Держава не може ховати таємниці тоталітарних режимів і покривати злочини проти людства. Історична наука повинна мати доступ до архівів», – зазначив В'ятрович. Також він нагадав, що, згідно з чинним законодавством, матеріали, про які йдеться, не можуть бути кваліфіковані як державна таємниця. «Тому розсекречення, якщо СБУ хоче перебувати в правовому полі, повинно бути продовжено», – резюмував звільнений директор департаменту [13].

15 березня з відповіддю Хорошковському виступив співголова Харківської правозахисної групи Євген Захаров. «Ніхто не заперечує, що українська держава має свої таємниці. І служба безпеки їх повинна охороняти відповідно до закону. Але ж корпус архівних матеріалів СБУ, створених до 1991 року в іншій державі, СРСР, до цих таємниць не належить!» – наголосив він. Також він уточнив, про які, власне, документи йдеться. «Системний процес розсекречування документів про політичні репресії радянського періоду – а саме вони складають більшу частину архівного фонду СБУ – був розпочатий тільки у 2009 році. Як було сказано керівництвом СБУ 24 грудня в День архівіста, протягом року розсекречено 16 тисяч архівних документів. Але це складає лише декілька відсотків від загальної кількості документів, які підлягають розсекреченню... Основний корпус документів, які стосуються злочинів радянського режиму проти українського народу – досі закритий» [14].

Припинення розсекречування цих документів, звісно, суперечило інтересам України – але відповідало інтересам Кремля. Невдовзі Хорошковський зробив ще кілька кроків назустріч побажанням Москви. Зокрема, він відмовився від тієї позиції, яку зайняв його попередник Наливайченко щодо діяльності ФСБ РФ у Севастополі.

17 червня 2009 р. Наливайченко заявив, що після 13 грудня 2009 р. всі співробітники ФСБ на Чорноморському флоті РФ повинні залишити територію України і що про цю вимогу російській стороні повідомили офіційними каналами. За його даними, на Чорноморському флоті РФ в той час працювало 19 офіцерів ФСБ, які займалися контррозвідувальною діяльністю. 1 грудня 2009 р. російське інформагентство «Новости» повідомило, що співробітники контррозвідки Чорноморського флоту РФ залишають Севастополь і переводяться до Новоросійська [15].

І ось 19 травня 2010 р. агентство «Українські новини» повідомило, з посиланням на представника управління СБУ в Одеській області, що СБУ і ФСБ домовилися про повернення співробітників російської спецслужби до Криму для забезпечення безпеки Чорноморського флоту РФ. За словами джерела, відповідний протокол до угоди про співпрацю між спецслужбами 19 травня підписали в Одесі глава СБУ Валерій Хорошковський і директор ФСБ Олександр Бортніков [16].

Наприкінці травня це підтвердив сам Хорошковський в інтерв'ю газеті «Коммерсант-Україна» [17]. При цьому він намагався запевнити, що повернення до Криму співробітників ФСБ РФ не загрожує безпеці України. На запитання, чи отримав він від Бортнікова гарантії того, що співробітники російської



спецслужби в Криму не здійснюватимуть недружню діяльність, Хорошковський сказав: «Я прочитав масу матеріалів із цього приводу і побачив, що в основному це риторика, політичні розмови, у яких абсолютно відсутні професійні судження». І він навіть спробував виправдати те, що вони здійснюватимуть розвідувальну діяльність на українській території. «Усім відомо, що в рамках посольств працюють реальні офіцери розвідки, але ніхто ж не обурюється з цього приводу?!» – заявив він.

У тому ж інтерв'ю він намагався заперечити думку Наливайченка про наявність загрози сепаратизму в Криму. «Я вважаю, що Криму сепаратизм не загрожує, на даному етапі – так точно», – заявив він і запевнив: «Більше того, саме зі зміною внутрішньої політики в Україні – зміною ставлення до тієї ж російської мови, російської культури тощо – ті сепаратистські настрої, які спостерігалися раніше, вщухнуть, бо втратиться сенс».

Це була не тільки його особиста думка. Фактично він висловив ту позицію, якої дотримувався Янукович, сподіваючись таким чином задобрити Кремль. «Дзеркало тижня» 28 травня повідомило, що, за її даними, в СБУ «як жест доброї волі і для демонстрації нового політичного курсу всю роботу департаменту контррозвідки з питань російських спецслужб в Україні повністю припинено! Замість американського вектору СБУ цілком орієнтується на Москву» [18].

У свою чергу, газета «Коммерсант-Украина» 4 червня розповіла, що СБУ змінила пріоритети контррозвідувальної роботи. Тепер головний напрямок у департаменті контррозвідки – захист від діяльності не російських, а американських спецслужб. За інформацією видання, ще в березні, після призначення Хорошковського головою СБУ, було проведено структурні зміни: реорганізовано департамент контррозвідки, зокрема одне з його управлінь – з захисту інтересів України від іноземних спецслужб. Так, був реформатований «Перший відділ» (нумерація відділів відображає пріоритети СБУ у контррозвідувальній роботі). Раніше він займався захистом інтересів України від російських спецслужб, тепер – протидією американській розвідці на території України. Саме цей напрямок тепер є ключовим для контррозвідки, пише газета. А за російським напрямком число куруючих співробітників СБУ скорочено майже на чверть, захистом інтересів країни від російських спецслужб зараз займається «Четвертий відділ» управління з захисту інтересів України від іноземних спецслужб [19].

6 липня програма «Телевізійна служба новин» телеканалу «1+1» повідомила, що співробітникам управління СБУ в Севастополі заборонили проводити спецзаходи, зокрема спостереження, за офіцерами Чорноморського флоту РФ і оперуповноваженими ФСБ. За словами джерела в силових структурах Севастополя, відповідна вказівка надійшла з Києва наприкінці червня [20].

Усі ці події засвідчили, що вже протягом перших кількох місяців президентства Януковича діяльність СБУ зазнала принципових змін. Без перебільшення можна стверджувати, що СБУ фактично припинила протидію будь-яким загрозам з боку Росії та, зокрема, з боку ФСБ РФ і водночас згорнула діяльність за усіма напрямками, які викликали невдоволення у Кремлі й у ФСБ. Саме це було завданням, яке поставив Янукович перед Хорошковським як головою СБУ. Це можна стверджувати напевно – адже неймовірно, щоб Хорошковський здійснив усі ці зміни з власного бажання, без санкції Януковича, тим більше, що всі кадрові укази підписував саме Янукович.

У подальшому ця принципова позиція не змінилася, і СБУ аж до самого кінця режиму Януковича перебувала в стані цілковитої лояльності до Кремля. Ця лояльність включала і слухняність, і беззахисність. Втім, це не означало, що роль СБУ зменшилася. Навпаки, вона збільшилася – бо основною функцією СБУ стала боротьба з «внутрішнім ворогом», а точніше, з політичними опонентами режиму Януковича.

Зокрема, СБУ долучилася до кримінального переслідування Юлії Тимошенко. Головне слідче управління СБУ 5 липня 2011 р. порушило кримінальну справу «за фактом вчинення колишніми службовими особами Кабінету міністрів, корпорації «Єдині Енергетичні Системи України» та компанії United Energy International Limited «за попередньою змовою групою осіб шляхом зловживання службовим становищем замаху на розтрату коштів державного бюджету України в особливо великих розмірах на загальну суму 405 млн дол. США, за ознаками злочину, передбаченого ч. 2 ст. 15, ч. 5 ст. 191 КК України» [21]. 12 жовтня 2011 р. цю справу, відкриту «за фактом», було перекваліфіковано у справу проти конкретної особи – Юлії Тимошенко, якій того ж дня було пред'явлено звинувачення. Про це повідомив начальник Головного слідчого управління СБУ Іван Дерев'янюк на прес-конференції 13 жовтня [22].

Хорошковський старанно усе це забезпечував. І Янукович був задоволений. 12 серпня 2011 р. він присвоїв йому військове звання генерал армії України [23]. Єдине, що не влаштувало Януковича, – це те, що Хорошковський був для нього чужим, не цілком підконтрольним, а отже, здатним на власну політичну гру.

Ще в жовтні 2011 р. газета «Коммерсант-Украина» з посиланням на джерело в уряді повідомила, що Хорошковський стане віце-прем'єром і очолить Міністерство фінансів [24]. Цей прогноз справдився



частково. 18 січня 2012 р. Янукович звільнив Хорошковського з посади голови СБУ [25] і призначив міністром фінансів, 22 лютого – звільнив з посади міністра і призначив першим віце-прем'єром (у грудні 2012 р. Хорошковський прийняв рішення піти з уряду, так як його посада не передбачала ніяких серйозних впливів і була синекурою, а після цього взагалі виїхав з України).

Щоб поставити свою людину на посаду голови СБУ, Януковичу вже не потрібно було проводити це кадрове рішення через Верховну Раду. 30 вересня 2010 р. Конституційний суд визнав неконституційною реформу Конституції, ухвалену парламентом 8 грудня 2004 р.; відтоді офіційно вважалася відновленою дія старої редакції Конституції, згідно з якою призначення голови СБУ належало до повноважень президента.

«Правою рукою» Хорошковського в СБУ був Володимир Рокитський. Він з 12 березня 2010 р. (тобто з наступного дня після призначення Хорошковського головою СБУ) обіймав посаду першого заступника голови СБУ – начальника Головного управління з боротьби з корупцією та організованою злочинністю Центрального управління СБУ [26]. Саме Хорошковський просунув його на цю посаду.

19 січня 2012 р., наступного дня після переведення Хорошковського з СБУ в Мінфін Янукович доручив Рокитському тимчасово виконувати обов'язки голови СБУ [27]. 20 січня Хорошковський заявив в ефірі телеканалу «Інтер», що інтриги в тому, хто очолить СБУ, немає. «Мені здається, що тут вже ніяких інтриг немає, з простої причини, тому що виконуючий указом президента призначений, і ви знаєте, що сьогодні було його представлення. Це мій перший заступник Рокитський Володимир Георгійович», – сказав він і наголосив, що у Рокитського 30 років досвіду роботи в СБУ. «З боку призначати людей – це погана традиція», – додав він [28].

Але Янукович волів бачити на чолі СБУ не людину Хорошковського, а свою людину. Він перебирав кандидатури півмісяця – і нарешті 3 лютого видав указ про призначення головою СБУ Ігоря Калініна [29].

Про Калініна відомо, що він народився 1959 р. під Москвою, 1981 р. закінчив Московське вище командне училище дорожніх та інженерних військ, з 1984 р. служив у КДБ СРСР. У 1992–2002 рр. займався викладацькою та науковою діяльністю у Національній академії СБУ, у 2002–2005 рр. був начальником Центру спеціальної підготовки Головного управління «А» СБУ [30]. Головними завданнями бійців Головного управління «А» вважаються протидія терористам, звільнення заручників та, за необхідності, захист перших осіб держави. Підготовкою цих бійців Калінін і керував до перемоги Помаранчевої революції [31].

Після революції Калінін свою посаду втратив. «У його офіційній біографії бачимо прогалину на п'ять років. Чим він займався, складно сказати, – зазначав сайт «Главком». – В Інтернеті можна знайти інформацію, що він в цей час проводив якісь тренінги з безпеки, виступаючи в ролі кандидата військових наук, члена Міжнародної асоціації ветеранів підрозділів антитерору «Альфа». Працював він у якійсь Українській економічній студії, серед клієнтів якої значиться безліч різних донецьких структур» [32].

Ставши президентом, Янукович 20 квітня 2010 р. призначив Калініна начальником Управління державної охорони [33], 20 серпня 2010 р. присвоїв йому військове звання генерал-майора [34], а 23 серпня 2011 р. – генерал-лейтенанта [35]. Наступне призначення на посаду голови СБУ саме по собі було для Калініна великим кар'єрним стрибком, а після нього відбулося ще одне підвищення – 24 серпня 2012 р. Янукович присвоїв йому військове звання генерал-полковника [36].

Втім, паралельно Янукович готував Калініну заміну з числа «донецьких» кадрів. 9 січня 2013 р. він звільнив Калініна з посади голови СБУ [37] і призначив його своїм радником [38], а на посаду голови СБУ призначив Олександра Якименка [39].

Про Якименка відомо, що він народився 1964 р. в Естонії, 1986 р. закінчив Єйське вище військове авіаційне училище льотчиків (Краснодарський край РФ), після випуску проходив службу у збройних силах СРСР – спочатку в 43-му авіаційному полку винищувачів в Монголії (місто Чойбалсан), а після виведення полку – в Криму (селище Гвардійське під Сімферополем). Протягом 1991–1998 рр. проходив службу у військово-повітряних силах Чорноморського флоту РФ, 1997 р. закінчив Військово-повітряну академію ім. Гагаріна (Московська область РФ), 1998 р. звільнився з лав збройних сил РФ.

Після того почався донецький період його життя. У його офіційній біографії, опублікованій на сайті СБУ, зазначалося: «1998–1999 рр. – працівник воєнізованої охорони Донецької ДАК «Донбас – Східні авіалінії України». 1999–2007 рр. – служба на оперативних та керівних посадах в СБ України. 2007–2008 рр. – спеціаліст управління внутрішньої безпеки корпорації «МПС», м. Донецьк. 2008–2010 рр. – працював на тимчасових роботах без укладення трудових угод». «Українська правда» уточнила: «За скромною аббревіатурою «МПС» ховається корпорація «Міжрегіональний промисловий



союз», власником якої на 99% є компанія «Лемтранс», найбільший приватний вантажний залізничний перевізник України. А «Лемтранс», починаючи з червня 2007-го та до кінця минулого року, був спільною власністю Ріната Ахметова та Віктора Януковича» [40].

Ставши президентом, Янукович 17 березня 2010 р. призначив Якименка начальником управління СБУ в Севастополі [41]. Судячи з усього, цю кандидатуру підібрав він сам, а не Хорошковський. 24 березня 2011 р. Янукович присвоїв Якименку військове звання генерал-майора [42], 5 серпня 2011 р. перевів його на посаду начальника управління СБУ в Донецькій області [43], а 5 липня 2012 р. – призначив першим заступником голови СБУ – начальником Головного управління по боротьбі з корупцією та організованою злочинністю Центрального управління СБУ [44].

10 січня 2013 р. Янукович представив Якименка керівному складу СБУ як нового керівника СБУ. Розповідаючи про нового главу Служби, Янукович заявив, що, працюючи на посаді першого заступника голови СБУ, Якименко встиг «показати себе відповідальним спеціалістом». Янукович також подякував экс-голови СБУ Ігорю Калініну за його роботу на цій посаді та повідомив, що на своїй новій посаді радника президента Калінін координуватиме роботу між Адміністрацією президента, РНБО, правоохоронними органами та Міністерством оборони [45].

Після призначення Якименка головою СБУ радіо «Свобода» навело думку політолога Ігоря Лосева, який розцінив це кадрове рішення як захист інтересів родини Януковичів і прояв впливу старшого сина президента. «Головним кадровиком України нині є Олександр Янукович», – наголосив він [46].

Справді, інтереси «Сім'ї», тобто угруповання Януковичів, були однозначно пріоритетними для Якименка під час його роботи на посаді голови СБУ. Максимальною мірою це проявилось під час Євромайдану.

Саме Якименко 19 лютого 2014 р., коли Революція гідності увійшла в найгострішу фазу, оголосив, що СБУ та Антитерористичний центр СБУ прийняли рішення «про початок проведення на території України антитерористичної операції» із залученням «усіх суб'єктів, які безпосередньо здійснюють боротьбу з тероризмом» [47]. Фактично в терористи було записано усіх учасників Євромайдану по всій Україні.

Щоправда, через кілька годин прес-служба СБУ поширила уточнення: «Ми уточнюємо, що йдеться не про початок проведення антитерористичної спецоперації, а про підготовку до її проведення». Того ж дня заява Якименка просто зникла з сайту СБУ [48].

Після перемоги Революції гідності на посаду голови СБУ повернувся Валентин Наливайченко (він обіймав її до 18 червня 2015 р.). У березні 2015 р. в інтерв'ю газеті «День» [49] він розповів, зокрема, про те, на що перетворилася СБУ за президентства Януковича.

«Щодо ситуації 2012–2014 рр. у СБУ і, думаю, в більшості інших правоохоронних органів, то треба чітко розуміти, що керівництво в цих структурах на 100% складалося з людей, які тепер проходять за статтями «державна зрада», – наголосив він. – На 90% потенціал СБУ було спрямовано на боротьбу з опозицією, на боротьбу з активістами і на придушення громадських протестів. Незаконне прослукування, стеження, бандитські акції проти мітингувальників по всій державі – все це було в злочинному арсеналі, зокрема СБУ, тих часів».

Також він розповів про роль у тих подіях ФСБ РФ і про тісну співпрацю з ФСБ таких провідних діячів СБУ як Олександр Якименко (очолював СБУ з 9 січня 2013 р. по 24 лютого 2014 р.), Володимир Бік (з 13 квітня 2012 р. по 5 лютого 2014 р. був начальником департаменту контррозвідувального захисту інтересів держави у сфері інформаційної безпеки СБУ, з 5 по 26 лютого 2014 р. був начальником департаменту контррозвідки СБУ), Сергій Ганжа (з 3 квітня 2013 р. по 26 лютого 2014 р. був начальником департаменту захисту національної державності СБУ).

«Державне зрадництво полягало і в тому, що тричі до Києва приїздили високопоставлені представники ФСБ – офіцери і генерали, якими особисто опікувалося колишнє керівництво СБУ. Воно – Якименко, Бік, Ганжа – не просто співпрацювало з росіянами, а забезпечило їм проживання на спеціальних об'єктах СБУ, надало спецв'язок та доступ до спеціальних полігонів і навіть до центральних приміщень Служби. Були такі випадки, коли на день-два цілі блоки центрального приміщення СБУ закривали для українських співробітників, тому що туди заходили співробітники ФСБ. Координував росіян – радник президента Росії Сурков. Кожен приїзд такого ворожого «десанту» під час Майдану співпадав із найбільш агресивними і незаконними діями тодішньої влади проти протестувальників та опозиції», – розповів Наливайченко.

Втім, ця співпраця з ФСБ не була самодіяльністю Якименка. Без згоди Януковича вона була б неможливою. Сам Якименко двічі письмово попереджав Януковича про загрози з боку Росії. Але Янукович все ж вирішив понадіятися на допомогу Кремля.



18 квітня 2018 р. Оболонський райсуд Києва за клопотанням прокурора долучив до справи про державну зраду Януковича листи Якименка, які інформували Януковича про антиукраїнські наміри Росії. Прокурор Руслан Кравченко зазначив, що захист намагався переконати, що Янукович не знав про численні загрози національній безпеці України, пов'язані з агресивною експансією Російської Федерації, кінцевою метою якої було поглинання української держави, і що загроз не було до «перевороту». «Сторона обвинувачення має документи, які спростовують ці твердження. Вони були розсекречені Службою безпеки лише 19 березня 2018 р., надійшли до сторони обвинувачення 20 березня – і 17 квітня відкриті стороні захисту», – сказав він. Суд клопотання прокурора задовольнив і приєднав до справи ці документи – лист голови СБУ Якименка особисто президенту Януковичу від 15 січня 2013 р. «Щодо російської експансії в Україну» та лист голови СБУ Якименка главі адміністрації Януковича Андрію Ключеву від 17 лютого 2014 р. «Щодо ролі урядових та недержавних структур РФ у консолідації вітчизняних проросійських сил» [50; 51].

У першому листі, від 15 січня 2013 р., йдеться про те, що при президенті РФ створено міжвідомчу групу, яка мала забезпечити економічну, гуманітарну та політичну інтервенцію в Україну. Координували цю групу, за даними СБУ, голова АП РФ Сергій Іванов, віце-прем'єр-міністр Владислав Сурков і голова Служби зовнішньої розвідки РФ Михайло Фрадков. На понад 50 сторінках описується діяльність фінансово-промислових груп та громадських організацій, які були підконтрольні спецслужбам РФ, які вже в 2013 році становили загрозу нацбезпеці України. Янукович знав про це, але не відреагував, сказав Кравченко.

Лист містить дані розвідки про загрози від агресивної експансії російського капіталу та про стратегію російської влади щодо поновлення контролю РФ над Україною для експансії на євразійському напрямку. Так, російські компанії вже домінували у сфері газу та енергопостачання, нафтопереробки, оптово-роздрібною реалізації нафтопродуктів, безпроводного зв'язку; зростала їхня частка у суднобудівній і машинобудівній галузях, фінансово-банківській сфері, страховому ринку та ринку цінних паперів, морегосподарському комплексі; вони прагнули заволодіти землями сільськогосподарського та рекреаційного призначення в Україні.

Передбачалося, що ця група створить базу для тиску на Україну в питанні вступу до Митного союзу і створення україно-російських компаній на базі державних монополій України, щоб не допустити прихід західних інвесторів у них. У гуманітарній сфері передбачалося активізація роботи з росіянами за кордоном, консолідація проросійських неурядових організацій для міждержавного об'єднання України й РФ за координації Федерального агентства у справах СНД, вивчення слабких сторін України, розширення мережі російських центрів, поширення російської мови й освіти. Також ішлося про збір підписів за проведення референдуму щодо конфедеративного міждержавного об'єднання України й РФ.

У другому листі, від 17 лютого 2014 р., констатується, що РФ активізує урядові та неурядові зусилля, аби інспірувати сепаратистські настрої та нав'язати думку про необхідність втручання Росії у внутрішні справи України, пропагує ідеї автономії для сходу та півдня, федералізації України та звернення по допомогу до РФ. Так, 12 лютого в Ялті провели форум місцевих влад щодо децентралізації влади в Україні і конституційної реформи, а в Сімферополі – конференцію, на якій ішлося і про відновлення Конституції АРК 1992 року.

Наприкінці 2013-го – на початку 2014 р. Крим відвідав десант російських політиків та «експертів» – зокрема, Лебедєв, Журавльов, Саблін, Сурков, Затулін, Мінгальов. У результаті було створено т. зв. «Слов'янський антифашистський фронт», який закликав Путіна захистити російськомовне населення. Затулін у Севастополі запропонував для «допомоги в протидії Євромайдану» надіслати кілька сотень волгоградського козацтва. Були й інші події, які свідчили, що РФ хоче використати кризу в Україні у своїх інтересах.

Прокурор використав ці документи як доказ того, що Янукович розумів загрози з боку РФ. Але листи Якименка розкривають також і ще один важливий аспект: зрада України і українських інтересів керівництвом СБУ була фактично виконанням прагнень Януковича, який думав і дбав не про Україну, а лише про себе і свою «Сім'ю».

Водночас варто звернути увагу на те, що ці листи навряд чи були призначені для того, щоб попередити Януковича про небезпеку. Якби так було, то справжній патріот-офіцер, мав би, як мінімум піти у відставку вже після того, як перший раз Янукович проігнорував лист. Але Якименко навіть не збирався робити якісь демарші, а лист йому потрібен був виключно для того, щоб прикрити самого себе. Він не міг не розуміти, що ситуація може вийти з-під контролю в будь-який момент, а тому він просто підстраховував себе.

Отже, Янукович розглядав Службу безпеки України не як інструмент захисту від зовнішніх загроз, передусім російської, а як інструмент зміцнення своєї влади. А оскільки він сподівався, що політика



задобрування Росії допоможе йому зміцнити свою владу, то з самого початку свого президентства Янукович перенацілював діяльність СБУ. Вже навесні 2010 р. СБУ фактично припинила протидію будь-яким загрозам з боку Росії та, зокрема, з боку ФСБ РФ і водночас згорнула діяльність за усіма напрямками, які викликали невдоволення у Кремлі й у ФСБ. І аж до самого кінця режиму Януковича СБУ перебувала в стані цілковитої лояльності до Кремля, що означало і слухняність, і беззахисність. Натомість основною функцією СБУ стала боротьба з «внутрішнім ворогом», а точніше, з політичними опонентами режиму Януковича. Зокрема, СБУ взяла пряму участь у переслідуванні Юлії Тимошенко шляхом відкриття кримінальних справ проти неї.

Для того, щоб переформатувати СБУ під нові завдання, Янукович використав Валерія Хорошковського, який з січня 2009 р. обіймав посаду першого заступника голови СБУ. З одного боку, він залишався абсолютно чужим для цієї структури, а з іншого – він вже добре знав її зсередини. Тому, отримавши від Януковича посаду голови СБУ, він зміг одразу ж, без розкачки, провести в СБУ повномасштабну кадрову чистку і переорієнтувати усю Службу на нові пріоритети.

Наступним етапом стало переведення СБУ під контроль «Сім'ї», тобто угруповання Януковичів. Це було зроблено в кілька кроків. У січні 2012 р. Хорошковський отримав посаду в уряді; у лютому Янукович призначив головою СБУ Ігоря Калініна, який до того був начальником Управління державної охорони; у липні Янукович призначив першим заступником голови СБУ людину «Сім'ї» – Олександра Якименка, який до того був начальником управління СБУ в Донецькій області; нарешті у січні 2013 р. Янукович призначив Якименка головою СБУ, а Калініна зробив своїм радником.

Цим самим завершився найголовніший етап адміністративної реформи, яка розпочалася після відновлення дії старої редакції Конституції. А саме: «несімейні» люди (тобто ті, хто не є людьми «Сім'ї») були витіснені з силових структур. Проблема Хорошковського була не в тому, що він на посаді голови СБУ чимось не догодив Януковичу. Ніяких приводів для президентського невдоволення Хорошковський не давав. Але Янукович збудував таку модель влади, при якій 100% довіру заслуговує тільки «сімейна» людина.

Перехід силових структур і, зокрема, СБУ під контроль «Сім'ї» мав наслідки для усього суспільства. По-перше, виробилася система цінностей, яку очолює таке почуття як страх. Янукович любив, щоб всі робили вигляд, що його бояться. Саме страх став фундаментом тієї держави, яку будував Янукович. Причому страх існував тільки в одній парадигмі: страх перед Президентом. Не перед законом і не перед народом, а саме перед Президентом. Завершення формування команди своїх силовиків мало зміцнити цей страх. При цьому на складне питання державного будівництва «Чому ми повинні боятися Президента?» відповіді не існувало. І це було найголовнішою проблемою для всіх громадян, а особливо для наляканих чиновників – адже страх, що не підживлений ідеологією, передбачає відсутність правил гри. А в питання ідеології Янукович не ліз, навіть дружбу з Росією він подавав не як ідеологію, а як прагматичний підхід.

Другим найважливішим моментом адмінреформи стало те, що відтепер в Україні більше не було олігархів в прямому значенні цього слова. Мільярдери перестали бути серйозними політичними гравцями. Їх роль – спонсорство, передача ресурсів в потрібні руки, розваги та обслуговування. Те ж саме стосується членів уряду, глав місцевих держадміністрацій тощо. В країні не могло бути людей, здати бути більш впливовими, ніж Президент. Навіть в окремо взятих регіонах. Підконтрольна «Сім'ї» СБУ була одним з головних інструментів, які це забезпечували.

Третій наслідок – це ослаблення всіх, хто не став «сімейною» людиною. Це ослаблення відчували на собі депутати усіх рівнів (від них вже мало що залежало), бізнесмени і чиновники, весь середній клас. Саме тому крах цієї моделі управління був невідворотнім. І тиск, політичний і економічний, на громадянське суспільство і на бізнес з боку «сімейної» СБУ лише пришвидшував наближення цього краху.

І ще одним дуже важливим наслідком було те, що Янукович, перетворивши СБУ на інструмент захисту інтересів «Сім'ї», свідомо нехтував національними і державними інтересами, якщо вони не співпадали з «сімейними». Зрештою це призвело до державної зради як самого Януковича, так і керівництва СБУ.

Отже, після інавгурації президента України В. Януковича головою Служби безпеки України призначили відданого інтересам «сім'ї» В. Хорошковського, який майже одразу розпочав масову «кадрову чистку» центрального апарату СБУ. Метою зміни керівного складу цієї служби було забезпечення лояльності цієї структури до режиму. Аналіз діяльності СБУ у 2010-2014 рр. вказує на те, що ця служба поступова втрачала самостійність і фактично перестала протидіяти будь-яким загрозам з боку РФ. За ці чотири роки СБУ призупинила протидію загрозам сепаратизму в АР Крим, що з кожним роком





наростали. Фактична бездіяльність СБУ і потурання інтересам ФСБ РФ, може вказувати на залежність ключових представників режиму і самого В. Януковича від вказівок з Кремля.

Також СБУ стала частиною репресивного апарату режиму, який активно діяв проти опозиційних лідерів. Найбільш яскравим прикладом репресивності цієї структури стало переслідування Ю. Тимошенко.

Додатковим свідченням лояльності режиму до інтересів Москви є призначення головами СБУ у 2012–2014 рр. Ігоря Калініна та Олександра Якименка, які частину своєї кар'єри розбудували в рамках силових структур Росії. Саме цим керівникам необхідно було протидіяти підготовці окупації збройними силами РФ українського територію.

#### Література:

1. Біла книга 2008. Служба безпеки України / О.Ф. Белов, Д.Г. Анікін, О.С. Власюк та ін. Київ : Інститут оперативної діяльності та державної безпеки, 2009. 79 с.
2. Служба безпеки України: історія та сучасність. До 20-ї річниці створення. Київ : Корбуш, 2012. 383 с.
3. Фурман В.Г. Історико-правовий розвиток та становлення органів Служби безпеки України. *Європейські перспективи*. 2014. № 7. С. 105–111.
4. Грідін О.В. Становлення та розвиток органів служби безпеки України (історико-правовий аналіз). *Держава і право*. 2010. № 47. С. 152–158.
5. Януковича благословили на царство. *Українська правда*. 2010. 21 лютого. URL: <https://www.pravda.com.ua/news/2010/02/21/4795270/>
6. Регіонал сказав, хто очолить СБУ. *Українська правда*. 2010. 28 лютого. URL: <https://www.pravda.com.ua/news/2010/02/28/4819913/>
7. Про призначення В. Хорошковського першим заступником Голови Служби безпеки України : Указ Президента України від 28.01.2009 р. № 42/2009. *Офіційний вісник Президента України*. 2009. № 4. С. 52.
8. Хорошковський вже виконує обов'язки голови СБУ. *Українська правда*. 2010. 1 березня. URL: <https://www.pravda.com.ua/news/2010/03/1/4821441/>.
9. Янукович узяв із собою в Москву потужну «групу підтримки». *Українська правда*. 2010. 5 березня. URL: <https://www.pravda.com.ua/news/2010/03/5/4834306/>.
10. Стенограма пленарного засідання. Засідання 22 : опублік. 11.03.2010 р. *Верховна Рада України*. URL: <https://www.rada.gov.ua/meeting/stenogr/show/910.html>.
11. Про звільнення В. В'ятровича з посади директора Департаменту архівного забезпечення Служби безпеки України : Указ Президента України від 11.03.2010 р. № 312/2010. *Офіційний вісник Президента України*. 2010. № 10. С. 25.
12. Хорошковський вважає, що СБУ повинна уделити більше уваги архівам. *Коментарии*. 2010. 11 марта. URL: <https://comments.ua/politics/179503-Horoshkovskiy-schitaet-SBU.html>.
13. Звільнений з СБУ: Ніхто не вправі вирішувати, яку і скільки доносити правди. *Українська правда*. 2010. 12 березня. URL: <https://www.pravda.com.ua/news/2010/03/12/4855960/>.
14. Захаров Є. Пане Хорошковський, які закони і секрети ви збираєтеся охороняти? *Українська правда*. 2010. 15 березня. URL: <https://www.pravda.com.ua/columns/2010/03/15/4863280/>.
15. Контррозвідка Чорноморського флоту Росії залишає Севастополь? *УНІАН*. 2009. 1 грудня. URL: <https://www.unian.ua/politics/295737-kontrrozvidka-chornomorskogo-flotu-rosiji-zalishae-sevastopol.html>.
16. Хорошковський підписав протокол о возвращении сотрудников ФСБ в Крым. *Коментарии*. 2010. 20 мая. URL: <https://comments.ua/politics/186612-Horoshkovskiy-podpisal-protokol.html>.
17. Валерий Хорошковский: с настроениями в обществе нужно обращаться очень тонко. *Українські новини*. 2010. 31 мая. URL: <https://ukranews.com/interview/253-valeryu-khoroshkovskyyu>.
18. Бутусов Ю. СБУ: так кується «каральний меч Януковича». *Дзеркало тижня*. 2010. 28 травня. URL: [https://zn.ua/ukr/internal/sbu\\_tak\\_kuetsya\\_karalniy\\_mech\\_yanukovicha.html](https://zn.ua/ukr/internal/sbu_tak_kuetsya_karalniy_mech_yanukovicha.html).
19. СБУ перерозподілила сили контррозвідки з Росії на США? *Українська правда*. 2010. 4 червня. URL: <https://www.pravda.com.ua/news/2010/06/4/5107285/>.
20. СМІ: власть запретила контррозвідке СБУ контролювати спецслужби ФСБ в Криму. *Українські новини*. 2010. 6 июля. URL: <https://ukranews.com/news/47466-smy-vlast-zapretyla-kontrrazvedke-sbu-kontrolyrovat-specsluzhby-fsb-v-krymu>.
21. СБУ порушила справу через борги Тимошенко. *Українська правда*. 2011. 5 липня. URL: <https://www.pravda.com.ua/news/2011/07/5/6358986/>.
22. СБУ таки порушила проти Тимошенко справу за ЄЕСУ. *Українська правда*. 2011. 13 жовтня. URL: <https://www.pravda.com.ua/news/2011/10/13/6664696/>.
23. Про присвоєння військових та спеціальних звань : Указ Президента України від 12.08.2011 р. № 815/2011. *Верховна Рада України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/815/2011#Text>.
24. Міністерство фінансів віддадуть Хорошковському? *Українська правда*. 2011. 7 жовтня. URL: <https://www.pravda.com.ua/news/2011/10/7/6645553/>.
25. Про звільнення В. Хорошковського з посади Голови Служби безпеки України : Указ Президента України від 18.01.2012 р. № 16/2012. *Офіційний вісник Президента України*. 2012. № 3. С. 3.
26. Про призначення В. Рокитського першим заступником Голови Служби безпеки України – начальником Головного управління по боротьбі з корупцією та організованою злочинністю Центрального управління Служби безпеки



- України : Указ Президента України від 12.03.2010 р. № 347/2010. *Офіційний вісник Президента України*. 2010. № 10. С. 37.
27. Про тимчасове виконання обов'язків Голови Служби безпеки України : Указ Президента України від 19.01.2012 р. № 22/2012. *Офіційний вісник Президента України*. 2012. № 3. С. 6.
28. Екс-глава СБУ: інтриги з новим главою відомства немає. *Українська правда*. 2012. 20 січня. URL: <https://www.pravda.com.ua/news/2012/01/20/6923035/>
29. Про призначення І. Калініна Головою Служби безпеки України : Указ Президента України від 03.02.2012 р. № 69/2012. *Офіційний вісник Президента України*. 2012. № 6. С. 10.
30. Новий голова СБУ – Ігор Калінін. *BBC News Україна*. 2012. 3 лютого. URL: [https://www.bbc.com/ukrainian/politics/2012/02/120203\\_new\\_head\\_security\\_services\\_sd.shtml](https://www.bbc.com/ukrainian/politics/2012/02/120203_new_head_security_services_sd.shtml).
31. Михельсон О. Супер-охоронець Януковича: СБУ очолив генерал, якому президент довіряє особисто. *Український тиждень*. 2012. 3 лютого. URL: <https://tyzhden.ua/Politics/41336>.
32. Червоненко В. Настоящий чекіст Януковича. *Главком*. 2012. 3 февраля. URL: <https://glavcom.ua/publications/116648-nastojashchij-chekist-janukovicha.html>.
33. Про призначення І. Калініна начальником Управління державної охорони України : Указ Президента України від 20.04.2010 р. № 549/2010. *Офіційний вісник Президента України*. 2010. № 15. С. 12.
34. Про присвоєння військового звання : Указ Президента України від 20.08.2010 р. № 842/2010. *Офіційний вісник Президента України*. 2010. № 25. С. 45.
35. Про присвоєння військових звань : Указ Президента України від 23.08.2011 р. № 867/2011. *Офіційний вісник Президента України*. 2011. № 25. С. 29.
36. Про присвоєння військових звань : Указ Президента України від 24.08.2012 р. № 507/2012. *Офіційний вісник Президента України*. 2012. № 26. С. 21.
37. Про звільнення І. Калініна з посади Голови Служби безпеки України : Указ Президента України від 09.01.2013 р. № 6/2013. *Офіційний вісник Президента України*. 2013. № 2. С. 7.
38. Про призначення І. Калініна Радником Президента України : Указ Президента України від 09.01.2013 р. № 10/2013. *Офіційний вісник Президента України*. 2013. № 2. С. 9.
39. Про призначення О. Якименка Головою Служби безпеки України : Указ Президента України від 09.01.2013 р. № 9/2013. *Офіційний вісник Президента України*. 2013. № 2. С. 8.
40. Новий глава СБУ курирував охорону на фірмі Януковича. *Українська правда*. 2013. 11 січня. URL: <https://www.pravda.com.ua/news/2013/01/11/6981334/>.
41. Про призначення О. Якименка начальником Управління Служби безпеки України у м. Севастополі : Указ Президента України від 17.03.2010 р. № 362/2010. *Офіційний вісник Президента України*. 2010. № 11 (спец. вип.). С. 7.
42. Про присвоєння військових звань : Указ Президента України від 24.03.2011 р. № 333/2011. *Офіційний вісник Президента України*. 2011. № 8. С. 16.
43. Про призначення О. Якименка начальником Управління Служби безпеки України в Донецькій області : Указ Президента України від 05.08.2011 р. № 807/2011. *Офіційний вісник Президента України*. 2011. № 24. С. 10.
44. Про призначення О. Якименка першим заступником Голови Служби безпеки України – начальником Головного управління по боротьбі з корупцією та організованою злочинністю Центрального управління Служби безпеки України : Указ Президента України від 05.07.2012 р. № 440/2012. *Офіційний вісник Президента України*. 2012. № 22. С. 27.
45. Янукович пообіцяв «рахуватися з думкою професіоналів» при реформуванні СБУ. *Дзеркало тижня*. 2013. 10 січня. URL: <https://zn.ua/ukr/POLITICS/yanukovich-poobicyav-rahuvatisya-z-dumkoju-profesionaliv-pri-reformuvanni-sbu.html>.
46. Костюк Б. Новий голова СБУ – колишній офіцер російської армії, який не любить ЗМІ. *Радіо Свобода*. 2013. 10 січня. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/24820634.html>.
47. СБУ починає антитерористичну операцію. Янукович – в курсі. *Українська правда*. 2014. 19 лютого. URL: <https://www.pravda.com.ua/news/2014/02/19/7014845/>.
48. В СБУ дали задню: антитерористичну операцію ще готують. *Українська правда*. 2014. 19 лютого. URL: <https://www.pravda.com.ua/news/2014/02/19/7014880/>.
49. Наливайченко В., Капсамун І. Валентин Наливайченко: «Усі злочини Кремля та їхніх терористів на території України ми документуємо для трибуналу в Гаазі». *День*. 2015. 1 квітня. URL: <https://day.kyiv.ua/uk/article/podrobyci/sbu-proty-fsb>.
50. Голови СБУ повідомляли Януковичу про загрози з боку Росії – прокурор. *Українська правда*. 2018. 18 квітня. URL: <https://www.pravda.com.ua/news/2018/04/18/7178023/>.
51. Обнародовані письма екс-главы СБУ к Януковичу об угрозе со стороны России. *Dsnews.ua*. 2018. 18 апреля. URL: <https://www.dsnews.ua/politics/obnarodovany-pisma-eks-glavy-sbu-k-yanukovichu-ob-ugroze-18042018172200>.